

TfS 60 år: Den lange kjølen i norsk samfunnsforskning

Tidsskrift for samfunnsforskning at sixty: The long continuity in Norwegian social research

Fredrik W. Thue

Professor, Senter for profesjonsstudier, OsloMet – storbyuniversitetet

thue@oslomet.no

Sammendrag

Tidsskrift for samfunnsforskning (TfS) har i 60 år vært det sentrale organ for en bred forskningstradisjon med opphav i Institutt for samfunnsforskning (ISF). Artikkelen drøfter denne tradisjonen og dens samfunnsmessige ringvirkninger. TfS ble etablert ti år etter ISF og reflekterte en reorientering av instituttets program fra atferdsorientert «grunnlagsforskning» til empirisk utforskning av det norske samfunnet – med særlig vekt på feltarbeid i mer eller mindre «totale» institusjoner og lokalsamfunn. Denne forskningsstilen er blitt oppfattet som formativ for den senere utviklingen av norsk sosiologi. Rune Slagstad har betegnet den som en «opposisjonsvitenskap» som forsvarte det sivile samfunnet, svake grupper og den menneskelige livsverden i en teknokratisk tidsalder. Artikkelen drøfter i hvilken grad denne karakteristikken er treffende for tradisjonen slik den kom til uttrykk i TfS i 1960- og 70-årene. Den foreslår å reservere «opposisjonsvitenskap» for forskning som bidro til å inspirere nye sosiale bevegelser, og som i samspill med disse «erobret» bestemte segmenter av velferdsstaten. For å forstå hvordan samfunnsforskningen ble integrert i velferdsstaten i større bredde, er det imidlertid behov for en annen tilnærming. Forfatteren hevder at norsk sosiologis ambivalente tilknytning til jussen gir en nøkkel til å forstå dens komplekse identitet som samfunns- og statsorientert, autonom og samfunnsansvarlig, «opposisjonell» og styringsorientert.

Nøkkelord

Tidsskrift for samfunnsforskning, norsk samfunnsforskningshistorie, opposisjonsvitenskap, velferdsstaten

Abstract

The article discusses the formation and character of the distinctive social research tradition on which *Tidsskrift for samfunnsforskning* (TfS) was founded in 1960. TfS became the focal publication of the Oslo Institute for Social Research (established 1950), reflecting the institute's reorientation from general "behavioral sciences" to qualitative sociological studies of specific institutions and communities within Norwegian society. The social research style that developed in the 1960s has been widely seen as pivotal to the later course and social impact of Norwegian sociology. According to an influential interpretation, Norwegian sociology emerged as an "oppositional science", defending civil society, vulnerable groups, and people's "life world" from the "colonizing" approaches of technocratic elites. The author discusses to what extent this formula is applicable to the research tradition as it appeared in TfS in the 1960s and 1970s. He suggests reserving it for scholarship that interacted with new social movements, eventually leading in some cases to a "conquest" of certain segments of the welfare state. To understand how social research became successfully integrated into the Norwegian welfare state, however, a broader approach is called for. The author argues that Norwegian sociology's ambivalent relationship to the national tradition of jurisprudence may provide a key to understanding its complex identity as society- and state-oriented, critical-independent and socially responsible, "oppositional" and "governmental".

Keywords

history of Norwegian social research, welfare state, social movements

Innledning

Tidsskrift for samfunnsforskning (*TfS*) er et ektefødt barn av Institutt for samfunnsforskning (ISF). Herfra utgikk initiativet i 1959–60; her holdt redaktøren og redaksjonssekretæren hus, og herfra kom de fleste av tidsskriftets bidragsytere de første ti–femten årene. Selv om *TfS* i årenes løp har utviklet seg til ett av mange organer for et omfattende institusjonelt nettverk for akademisk og anvendt samfunnsforskning, blir det fortsatt redigert fra faderhuset og er vedvarende preget av det. Slik utgjør tidsskriftet en sentral kilde til ISFs historie gjennom seksti år, men også til bredere utviklingstrekk i norsk samfunnsforskning i denne perioden. Ikke minst viser tidsskriftet hvordan samfunnsforskerne har presentert sine funn og sin tenkemåte til en (forestilt) «opplyst allmennhet» i det norske samfunnet.

I denne artikkelen vil jeg først se nærmere på den særegne forskningsstil som *TfS* vokste ut av og ble det sentrale organ for. Denne har vært karakterisert som *opposisjonsvitenskap* (Slagstad, 1998, 2011). Imidlertid rommet *TfS* alt fra begynnelsen en faglig bredde som gav rom for flere mulige koplinger mellom forskning og sosial praksis. Opposisjonsvitenskapen spilte sammen med nye sosiale bevegelser som vant større eller mindre innflytelse over «sine» sektorer av den offentlige politikken. Deler av samfunnsforskningen oppviste derimot et nærmere slektskap med jussen, blant annet gjennom sin ambisjon om å forene faglig autonomi og samfunnsansvar og ved sin tilbøyelighet til å betrakte staten som samfunnets regulative, problemløsende sentrum. Samfunnsforskningen ble således bare unntaksvis en hard teknologisk «styringsvitenskap» à la sosialøkonomien. Snarere bidro den til å integrere ulike styringseliter omkring noen felles problemforståelser, politikoppfatninger og verdiorienteringer.

Artikkelen bygger i hovedsak på forfatterens tidligere studier av norsk samfunnsforskning frem til 1970-årene, supplert med en gjennomgang av *TfS* og sekundærlitteratur om samfunnsforskningens anvendelse etter 1980. Det som blir antydnet om utviklingstrekk etter ca. 1980, bør primært leses som hypoteser og oppslag til videre forskning.

***TfS*' program: «å utvikle et nytt 'språk'»**

I sine åpningsord til første nummer fremhevet redaktør Vilhelm Aubert at tidsskriftet bygde på det samme tverrfaglige program som hadde ligget til grunn for dannelsen av ISF ti år tidligere. For at dette programmet skulle kunne realiseres, var det ifølge Aubert behov for et organ som kunne gi «løpende og allsidig oversikt» over den nye samfunnsforskningens «resultater og synsmåter» til en videre krets utover det lille forskerfellesskapet. Tidsskriftet skulle danne et «bindeledd mellom forskerne og andre som i undervisningsarbeid, administrasjon, organisasjonsliv og politikk stadig tar stilling til 'tidens problemer'». Men ambisjonene gikk videre; forskerne ønsket å bidra til «å utvikle et nytt 'språk'» som kunne gjøre det mulig «å framstille generelle, ofte fjerne eller utilgjengelige sosiale forhold, uten å gå glipp av de grunnleggende menneskelige og mellommenneskelige realiteter i dem». I et stadig mer spesialisert og funksjonelt oppsplittet samfunn, fremholdt Aubert, måtte samfunnsforskningen ta et spesielt ansvar for å synliggjøre livsforholdene til mennesker som befant seg utenfor manges synsvidde, for eksempel fordi de levde innenfor institusjoner med «et mer eller mindre lukket preg».¹

I det foregående tiåret hadde ISF systematisk søkt å føre nye forskningsprogrammer av hovedsakelig amerikansk opphav inn i det norske akademiske landskapet. Nå gjaldt det å få

1. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1 (1960), 1, s. 1–2. Ut fra de usignerte åpningsordenes stil og innhold går jeg ut fra at det var forfattet av Aubert. Det kan imidlertid ikke utelukkes at også redaksjonens øvrige medlemmer, Sverre Brun-Gulbrandsen og Knut Dahl Jacobsen, hadde vært med på å formulere dem.

den nye vitenskapskulturen til å slå rot i det norske samfunnet. Derfor valgte instituttet å satse på et norskspråklig tidsskrift der artiklene ikke skulle være tynget av tunge teoretiske innledninger, lærde fotnoter og et omfattende metodisk apparat, men ha en pedagogisk, formidlende form.

Fra internasjonal «grunnlagsforskning» til norsk samfunnsforskning

Auberts redaksjonelle åpningsord må leses som en situasjonsbestemt talehandling som fremhevet visse sammenhenger i ISFs utvikling mens den la andre i skyggen. At noen av ambisjonene som lå bak dannelsen av ISF, ble realisert gjennom det nye tidsskriftet, var riktig nok. Men faktisk hadde man noen år tidligere tumlet med andre tidsskriftplaner – planer som aksentuerte noen andre elementer i instituttets opprinnelige program enn de Aubert trakk frem i 1960. I desember 1953 utarbeidet ISF og Institutt for filosofi og idéhistorie en felles søknad til forskningsrådet om «støtte til opprettelse og drift av fagtidsskrift for filosofi og samfunnsvitenskapelig grunnlagsforskning». Ambisjonen var å skape «et forum for diskusjon og analyse av problemstillinger og løsningsforsøk på grenseområdene mellom filosofi, atferdsvitenskap og samfunnsforskning». Ifølge søknaden var det grunnlagsforskningen i skjæringsfeltet mellom filosofi, psykologi og samfunnsforskning som gav ISF dets særpreg. Ettersom det ifølge søkerne ikke fantes noe tidsskrift i verden som direkte tok sikte på dette tverrfaglige grensefeltet, hadde miljøet i Oslo her en mulighet for å innta en internasjonalt ledende rolle. Derfor skulle det nye tidsskriftet henvende seg til et internasjonalt forskerfellesskap og utgis på «et av verdensspråkene». Behovet for å publisere studier av det norske samfunnet ville ifølge søkerne bli ivaretatt av et planlagt nordisk sosiologitidsskrift – det som et drøyt år senere så dagens lys under navnet *Acta Sociologica*.²

I 1958 utkom første nummer av det nye tidsskriftet *Inquiry*, redigert av Arne Næss. I sitt innledende «Editorial Statement» formulerte han programmet for tidsskriftet: «We hope to be able to make this Journal a common meeting-ground for philosophers, psychologists, anthropologists, sociologists, economists, political scientists and jurists who are concerned with the basic problems of their sciences and who are aware of the need for continued clarification of the possibilities of effective integration which will cross the traditional borderlines between disciplines.»³ Deretter fulgte en artikkel av Johan Galtung, «Notes on the Differences between Physical and Social Sciences». Norske filosofer og samfunnsforskere av pionergenerasjonen ved ISF var til å begynne med sterkt representert. Vilhelm Aubert var inne i de to første årgangene med de senere klassikerne «The Criminal and the Sick» (med Sheldon Messinger) og «Chance in Social Affairs». Thomas Mathiesen skrev om «The Unanticipated Event and Astonishment» (1960), mens psykologene Ragnar Rommetveit og Bjørn Christiansen tok opp grunnlagsproblemer i henholdsvis persepsjonspsykologien og psykoanalysen. Imidlertid forsvant de norske samfunnsforskerne – med unntak av Galtung – raskt fra spaltene, og *Inquiry* kom etter få årganger til å fremstå som mer av et rendyrket filosofisk tidsskrift, riktignok med enkelte bidrag fra skjæringsfeltet mot ulike vitenskaper, men med beskjeden norsk deltakelse.

At det var *Tidsskrift for samfunnsforskning* og ikke *Inquiry* som skulle bli ISFs samlende organ, representerer et veivalg av stor betydning for utviklingen av norsk samfunnsforsk-

2. Søknad om støtte til opprettelse og drift av et fagtidsskrift for filosofi og samfunnsvitenskapelig grunnlagsforskning, 23. desember 1953, Vidkun Coucheron-Jarls papirer, ISFs arkiv.

3. Arne Næss, Editorial Statement, *Inquiry* 1 (1958), s.1.

ning i etterkrigstiden. Det var på ingen måte opplagt at det skulle gå slik. Programmet for *Inquiry* var en ganske presis sammenfatning av det ISF opprinnelig var ment å være: et brohode i Europa for å omdanne de akademiske samfunnsvitenskapene i retning av én integrert «atferdsvitenskap».

Da planene for ISF begynte å sirkulere høsten 1949, hadde Vilhelm Aubert definert instituttets sentrale oppgave slik: «å fremme en samfunnsvitenskap som integrerer elementer fra samtlige nåværende vitenskaper i en teoretisk vitenskap 'The science of human behavior', som gjør bruk av eksakte metoder, og som kan bidra til å løse de viktigste sosiale spørsmål» (Thue, 1997, s. 168). Denne målsettingen uttrykte en bestemt forståelse av vitenskapens teoretiske struktur. Videre opererte den med et klart skille mellom teoretisk og anvendt vitenskap og en lineær forståelse av forholdet mellom dem: Grunnforskning ville lede til anvendt forskning som ville lede til praktisk innovasjon. Alle disse tidstypiske forestillingene var avledet fra utviklingen i moderne naturvitenskap. Spranget kan synes langt til Auberts programformuleringer i første nummer av *TfS*, som tok til orde for en samfunnsforskning etter humanistisk forbilde.

I sentrum av dette opprinnelige prosjektet stod filosofene og sosialpsykologene. Influert av Arne Næss søkte de gjensidig å bryte ned grensene mellom de to fagfeltene. Filosofene Harald Ofstad, Herman Tønnessen og Ingemund Gullvåg oversatte sine problemstillinger i atferdstermer og prøvde seg som atferdsforskere, mens sosialpsykologene Ragnar Rommetveit, Jan Smedslund og til dels Bjørn Christiansen analyserte teoretiske grunnlagsproblemer knyttet til blant annet sosiale normer og persepsjon. At dette programmet etter hvert gikk i oppløsning, hadde både ytre og indre årsaker: De unge filosofene fikk stillinger andre steder, og Næss selv tapte gradvis interessen for programmet han hadde gått inn for i 1940-årene. Samtidig viste erfaringene fra de første forskningsprosjektene ved ISF at veien fra en allmenn teori om dynamikken i menneskelig atferd til konkrete forklaringer på norske samfunnsforhold i beste fall var lang og uforutsigbar (Thue, 2006, særlig s. 357 ff.).

Fra midten av 1950-årene ble ISF organisert i seks tematiske avdelinger, og det opprinnelige programmet grenet ut i ulike retninger. Stein Rokkans politiske sosiologi og Johan Galtung's fredsforskning fikk en sterk internasjonal profil med institusjonelt tyngdepunkt helt eller delvis utenfor instituttet. Psykologisk og sosialpsykologisk forskning stod fortsatt på instituttets agenda, men ble ikke i samme grad som før oppfattet som nøkkelen til samfunnsforskningens teoretiske integrasjon. Isteden utviklet det seg gradvis et fellesskap i problemer, metoder og forskningsstil mellom mer sosiologisk orienterte forskere innen ulike empiriske forskningsfelt: industri/arbeidsliv, familie/kjønnsroller og retts sosiologi/kriminologi (Ås, 1962). Det var i første rekke dette fellesskapet som dannet basis for *TfS*. Auberts program for tidsskriftet kan leses som et kondensert uttrykk for orienteringen til dette fremvoksende, sosiologisk dominerte forskningsmiljøet ved ISF.

Den sosiologiske forskningsstil ved ISF

Hva kjennetegnet så dette miljøet?⁴ Dets teoretiske horisont var i stor grad strukturfunksjonalistisk. Men strukturfunksjonalismen ble ikke som hos Parsons brukt som et redskap for å understøtte samfunnets sosiale integrasjon. Isteden utnyttet de norske sosiologene Mertons distinksjon mellom manifeste og latente funksjoner til å avdekke spenninger mellom sosiale institusjoners uttalte målsettinger og faktiske virkninger. Forståelsen av latente funksjoner fikk ofte en twist mot det kollektivt ubevisste, inspirert av den psykoanalytiske

4. Den følgende fremstillingen bygger på Thue, 2006, s. 484–533.

tradisjonen som stod sterkt ved ISF i 1950-årene. Mens Parsons analyserte og vurderte sosiale fenomener, som for eksempel kjønnsrollemønsteret i det amerikanske samfunnet, ut fra deres positive eller negative bidrag til den sosiale integrasjon, vurderte de norske samfunnsforskerne dem i større grad ut fra hvilke konsekvenser de hadde for menneskers livsutfoldelse og velferd. Samtidig hadde de et skarpt blikk for verdi- og rasjonalitetskonflikter mellom ulike institusjoner og profesjoner, eksempelvis mellom en juridisk definisjon av avvikerens som lovbrøyer og en medisinsk definisjon av ham som (psykisk) syk (Aubert, 1958; Aubert & Messinger, 1958; Aubert & Mathiesen, 1962). Fremfor å gjøre krav på en klart avgrenset «jurisdiksjon» ved siden av mer etablerte profesjoner som medisinen, jussen eller psykologien (Abbott 1988) inntok sosiologene rollen som kritiske observatører av ulike profesjonelle og institusjonelle logikker. Sosiologien ble i stor grad tenkt som et middel til å styrke disse institusjonenes og profesjonenes evne til kritisk å reflektere omkring grensene for sin særegne måte å definere og løse sosiale problemer på.

Etter hvert som sosiologene begynte med feltarbeid i ulike sosiale institusjoner, som industribedriften (Sverre Lysgaard), fengselet (Thomas Mathisen), skipet (Oddvar Arner) og det psykiatriske sykehuset (Yngvar Løchen), utviklet de et tykt begrep om sosiologisk erfaring som la avstand til det tynne empiristiske erfaringsbegrepet. Særlig Løchen beskrev veien fra feltarbeidets mange og motsetningsfylte inntrykk til sosiologisk innsikt som en slags dannelsesreise, der tvil, tilbakeslag og kriser utgjorde nødvendige stadier i prosessen (Løchen, 1965, jf. Thue, 2006, s. 522–531).

Slik ble det etablert en forskningsstil som primært var kvalitativ (men som også hadde rom for kvantitative tilnærminger), som studerte det sosiale livet i ulike subsystemer med særlig vekt på lukkede eller «totale» institusjoner, som hadde et kritisk-analytisk snarere enn et systembevarende siktemål, og som ofte konfronterte «idealer og realiteter», det uttalte og det uttalte, i samfunnslivet. Selv om dette programmet hadde sitt tyngdepunkt i sosiologien, var idealet fortsatt en tverrfaglig empirisk samfunnsforskning. Slik profilerte ISF seg i kontrast til Instituttet for sosiologi ved UiO, der professor Sverre Holm drev en nokså fruktesløs jakt på sosiologiens teoretiske essens. Men programmet omfattet ikke lenger filosofien og den rent vitenskapsteoretiske «grunnlagsforskningen». Heller ikke psykologien fikk den samme prominente plass som i 1950-årene, selv om den fortsatt var med, især i familie- og kjønnsrolleforskningen.

Fra «det sosiale system» til det norske samfunn

ISFs opprinnelige program gikk langt på vei ut på å utforske et samfunn uten egennavn: Samfunnsforskningen skulle klarlegge dynamikken som lå til grunn for alt sosialt liv, fra primærgruppen opp til verdenssamfunnet. I tråd med en sentral tendens i amerikansk sosialvitenskap ble samfunnet modellert først og fremst som *sosial prosess* og dermed som et objekt for sosialpsykologien og andre «atferdsvitenskaper» (Thue, 2006, s. 311 ff., 370 ff.). Etableringen av et norskspråklig tidsskrift for samfunnsforskning bygde derimot på den forutsetning at utforskningen av norske samfunnsforhold utgjorde en relativt distinkt oppgave. På det nordiske sosiologmøtet i Oslo våren 1965 tok Aubert til orde for å utvikle en form for «totalsamfunnsanalyse» som i stor grad manglet innenfor amerikansk sosiologi. På dette tidspunktet hadde Aubert og hans medarbeidere studert noen svært perifere nordnorske lokalsamfunn og blitt oppmerksomme på velferdsstatens gjennomgripende nærvær ut i det ytterste utværet og inn i de dypeste fjordarmer. Her utfelte det seg et overgripende forskningsobjekt: Ved å ta utgangspunkt i nasjonalstaten og dens maktstruktur, som var bærer av historisk kontinuitet og samtidig rådte over «organer som bevisst kan påvirke

utviklingens gang», kunne sosiologene komme sterkere i inngrep med det norske samfunnet både teoretisk og praktisk enn man hittil hadde maktet.⁵ Her lå ansatser til et program som peker langt fremover – mot samfunnsforskningens stadig sterkere institusjonelle og ideologiske integrasjon i velferdsstaten.

Tidsskriftets profil

At fremveksten av en særpreget sosiologisk forskningsstil ved ISF dannet den umiddelbare bakgrunn for *TfS*, betyr imidlertid ikke at tidsskriftets spalter ble dominert av denne forskningsstilen og dens utøvere. Det mest slående inntrykket ved gjennomgangen av de 10–15 første årgangene er snarere bredden og mangfoldet i stoffet, både tematisk og sjangermessig. Artiklene fulgte ikke én fastsatt mal *à la* dagens internasjonale IMRAD-standard, men varierte over et vidt spekter. Noen hadde form av nøkterne, solid empirisk belagte forskningsrapporter, ofte fra kortere prosjekter der artikkelen i *TfS* fremstod som sluttresultatet. Især i starten kunne forskerne også øse av et stort reservoar av upubliserte forskningsrapporter, hvis teoretiske perspektiver og empiriske resultater ble formidlet i fortettet form i tidsskriftet. Et eksempel er prosjektet «Akademikerne i norsk samfunnsstruktur», ledet av Vilhelm Aubert med en rekke tilknyttede medarbeidere. De første fire årgangene brakte hele 8–9 artikler fra dette prosjektet. I 1964 ble Sverre Lysgaard og medarbeideres industrisosiologiske prosjekt viet et eget temanummer. En annen gjenganger var rapporter fra valgforskningsprogrammet, der Henry Valen, Per Torsvik og Willy Martinussen var særlig aktive formidlere.

TfS stod imidlertid også åpent for mer essayistiske bidrag som ikke bygde på et avgrenset forskningsprosjekt, men snarere reflekterte over bestemte sosiale fenomener eller teoretiske problemer. Som eksempler kan nevnes Odd Ramsøys «Det annet kjønn» (1960), Vilhelm Auberts «Løsning av konflikter i par og trekant» (1961) og Aubert og Mathiesens «Forbrytelse og sykdom» (1962). Det kan se ut som denne typen bidrag avtok etter få år. Imidlertid fant Kim Traavik i 1971 at en drøy fjerdedel av artiklene i de første ti årgangene var såkalt «ikke-empiriske» (Traavik, 1971, 77f). Allerede i 1962 mente Johan Galtung å kunne konstatere en mangel på metodisk stringens og kvantitativ hypotesetesting i bidragene. Dermed oppstod det ifølge Galtung en fare for at forfatterne ville «bruke tidsskriftet som redskap for egne overbevisninger, i ly av tilsynelatende empirisk tilsnitt» (Galtung, 1962, sitert etter Lindblad, 2010, s. 158). Traavik fant på sin side at artiklene i de ti første årgangene sammenlagt «vitnet om liten oppfinnsomhet og vilje til variasjon» i valg av metode. Intervjuer og sekundæranalyser dominerte i tillegg til det høye innslaget av «ikke-empiriske» bidrag (Traavik, 1971, s. 77, 79).

At samfunnsforskningen i 1960-årene var mindre kvantitativt og hypotetisk-deduktivt orientert i Norge enn i mange andre land, er velkjent. For å tolke resultatene av Traaviks kvantitative innholdsanalyse er det likevel viktig å fastholde at *TfS* ble brukt som én av mange publiseringskanaler for norsk samfunnsforskning, og at to av tidsskriftets viktigste funksjoner var å formidle den nye samfunnsforskningens synspunkter og tenkemåter til et norsk publikum og å være et forum for debatt mellom norske forskere. Den rigorøse forskningsartikkelen var ikke den typiske sjangeren i tidsskriftet og var trolig heller ikke ment å være det. For å kommunisere med et publikum utenfor spesialistfelleskapet var det viktig å utsi noe interessant om norske samfunnsforhold og begrense de innledende skolastiske knebøynin-

5. Vilhelm Aubert, Totalsamfunnsanalyse (upublisert manuskript), NAVF/RSF, boks 100: B.304–6, «Institutt for retts sosiologi og forvaltningslære v/Torstein Eckhoff», RA.

gene til det strengt nødvendige. Dette må ha vært en bevisst redaksjonell linje: En formidrende, «pedagogisk» form ble dyrket som en integrert del av den faglige fremstillingskunsten.

Som eksempel på en samfunnsforsker som dyrket en slik fremstillingskunst på høyt plan, vil jeg trekke frem Ulf Torgersen, en av tidsskriftets flittigste bidragsytere på 1960- og 70-tallet. Torgersen befant seg i et grenseland mellom sosiologien og historiefaget, og hans skrivemåte forente det beste fra begge leirer. Artiklene hans preges av en evne til effektivt å hogge ut et forskningstema som er teoretisk signifikant, historisk viktig og samtidig empirisk håndterbart. Fra Webers syn på forholdet mellom vitenskap og politikk eller den internasjonale debatten om næringslivselitens rekruttering i lys av utviklingstrekk i kapitalismen beveget Torgersen seg raskt videre til konkrete problemstillinger i norsk historie, som ble drøftet i lys av kvantitative historiske data som viste frem sentrale utviklingstrekk. Slik kunne han i løpet av 10–15 sider nå frem til konklusjoner av stor prinsipiell rekkevidde (Torgersen, 1960, 1961, 1963).

Ikke alle dyrket «*TfS*-sjangeren» like bevisst som Torgersen. For de aller fleste bidragsyterne fungerte *TfS* som en publiseringskanal i tillegg til tyngre akademiske publiseringsformer som internasjonale fagartikler, monografier og forskningsrapporter. Praktisk talt alle samfunnsforskerne publiserte både på norsk og engelsk i ulike formater for ulike kommunikative formål. Samtidig fantes det store individuelle variasjoner. Sverre Lysgaard og Stein Rokkan kan her tjene som eksempler. Lysgaard utdannet seg først til maskiningeniør ved NTH og tok deretter master- og doktorgrad i sosiologi ved Purdue University i USA. Han var således i utgangspunktet en internasjonalt orientert sosiolog og publiserte flittig på engelsk tidlig i karrieren. Fra og med *Arbeiderkollektivet* (1961) var imidlertid hans produksjon begrenset og nesten utelukkende på norsk, kanskje dels som en følge av hans påvisning av hvor lite overførbart det amerikanske industrisosiologiske paradigmet var på en norsk sosial virkelighet. Stein Rokkan ble også tidlig klar over at det amerikanske, sosialpsykologiske studiet av velgeratferd ikke lot seg overføre direkte til norske forhold. Men for ham gav denne erkjennelsen startskuddet til en internasjonal forskerkarriere innenfor sammenliknende politisk sosiologi. Å publisere på norsk for et bredere publikum var en oppgave Rokkan prioriterte meget lavt, så lavt at han faktisk ikke skrev en eneste artikkel i *TfS*, bortsett fra en kort omtale av Henry Valen på 50-årsdagen (1974) og et lite historisk tilbakeblikk i anledning ISFs 25-årsjubileum året etter.

Selv om *TfS* langt fra var eneste publiseringskanal for norske samfunnsforskere, beholdt det sin posisjon som det samlende norskspråklige tidsskriftet for sosiologi, statsvitenskap, sosialpsykologi og anvendt samfunnsforskning gjennom to-tre tiår preget av nærmest eksplosjonsartet vekst og institusjonell knoppskyting. Dette er påfallende, særlig i lys av den utpreget disiplinorienterte måte samfunnsvitenskapene ble bygd ut på ved UiO, etter hvert også ved de andre norske universitetene, som hadde startet med mer tverrfaglige strategier. Det første norske tidsskriftet som ble etablert på *TfS*'s enemerker, var *Sosiologi i dag*. Det begynte som et beskjedent studenttidsskrift i 1971, men fikk etter hvert et mer etablert preg med vekt på temanumre og faglig debatt. Først i 1985 kom *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* og i 1993 *Norsk sosiologisk tidsskrift*. Med *Tidsskrift for velferdsforskning* (1998) var det etablert egne tidsskrifter for de to viktigste disiplinene og *det* viktigste anvendte forskningsområdet *TfS* dekket. *TfS* lever likevel i beste velgående som det sentrale tverrfaglige organet i norsk samfunnsforskning med ISF som institusjonelt ankerfeste.

***TfS* som bærer av kontinuitet**

Slik fremviser tidsskriftet en kontinuitet i utviklingen av norsk samfunnsforskning. For eksempel synes tidsskriftets redaksjonelle linje og tilknytning til ISF å ha dempet virknin-

gene av 1970-årenes ideologiske og fagpolitiske rystelser. I dette tiåret forekom nok en og annen artikkel med klar politisk tendens, som Per Otnes' *Afjord – 'sosialismen i en fjord'* (1972) eller Kjersti Ericssons *'Trygdehets' gjennom 300 år – en ideologisk stereotyp* (1975). Men noen ideologisk tsunami var det langt fra snakk om. Ei heller ble *TfS*' spalter fylt opp med positivismekritikk eller marxistisk teori. Ånden fra Vilhelm Auberts programerklæring i 1960 synes i stor grad å ha preget *TfS* også under de senere redaktørene Egil Fivelsdal (1966–70), Francesco Kjellberg (1968–72) og Willy Martinussen (1973–77). Den «problemorienterte empirismen» (Aubert) dominerte tidsskriftet gjennom hele denne perioden.

Derimot lar samfunnsforskningens ekspansjon og spredning på stadig flere institusjoner seg tydelig avlese utover i 1970-årene. Dette ble understreket ved at tidsskriftet fra 1977 ble utvidet fra fire til seks numre i året. Innslaget av artikler om samfunnsplanlegging, anvendt forskning og statsvitenskapelige analyser av offentlig administrasjon økte noe, men noen gjennomgripende reorientering av tidsskriftet i retning av styringsorientert kunnskap fant ikke sted. Fra slutten av 1970-årene kan det imidlertid registreres en viss dreining av tyngdepunktet mot anvendt eller anvendbar samfunnsforskning i form av blant annet studier av sosialpolitikk og velferdsytelser, arbeidsmarkedsanalyser og forvaltningsstudier. Fra Tor Bjørklunds redaktørperiode (1987–98) kan det se ut som om pendelen svingte noe tilbake, men med et vedvarende innslag av mer anvendte temaer. Samlet må det likevel kunne sies at *TfS*' 60 åranger etterlater et sterkere inntrykk av kontinuitet og sammenheng enn av brytning og brudd.

At norsk samfunnsforskning preges av betydelig kontinuitet, og at arven fra 1960-årene fortsatt er virksom, er synspunkter som finner støtte også i andre kilder, blant annet i Norges forskningsråds evaluering av norsk sosiologisk forskning fra 2010. Evalueringen påpekte hvordan «gullaldersosiologien» hadde formet fagets identitet og fortsatt ble oppfattet som eksemplarisk av det norske fagfelleskapet. Et av komiteens hovedinntrykk etter å ha gjennomgått de mest sentrale forskningsmiljøene var at «problem-oriented empiricism predominates, and has done so successfully for many decades» (Research Council of Norway, 2010, s. 17 ff., 107).

Dermed blir det interessant å undersøke hvordan denne tradisjonen har lagt premisser for samfunnsforskningens og de samfunnsvitenskapelige kandidatenes (ytre sett) usedvanlig suksessrike integrasjon i den norske velferdsstaten siden 1970-årene.

«Opposisjonsvitenskap», sosiale bevegelser og statliggjøring

Rune Slagstad har gitt en tolkning av norsk samfunnsforskningens utvikling som har vært meget innflytelsesrik (Slagstad, 1998, 2011). Den sosiologiske forskningstradisjon som utgikk fra ISF med Vilhelm Aubert som samlende skikkelse, var ifølge Slagstad «opposisjonsvitenskap»: Den påviste spenninger mellom velferdsstatens idealer og realiteter og forsvarte marginale grupper. Den holdt armlengdes avstand til statsforvaltning og styringseliter og henvendte seg isteden primært til «den opplyste allmennhet» og nye sosiale bevegelser. I løpet av 1970-årene ble denne opposisjonsvitenskapen «gradvis transformert til styringsvitenskap – som fredsforskning, kvinneforskning og velferdsforskning» (Slagstad, 2011, s. 330 ff., 324).

Denne tesen, basert på en begrepsmessig dikotomi mellom styrings- og opposisjonsvitenskap, hogger effektivt ut et interessant emne for videre studium: samspillet mellom samfunnsforskning og nye sosiale bevegelser i 1960- og 70-årene og den påfølgende integrasjonen av deler av disse bevegelsene og forskningsfeltene i bestemte segmenter av velferdsstaten. Det kanskje mest slående – og belyste – eksempelet er samspillet mellom kvinneforskningen,

1970-årenes nyfeministiske bevegelser og utviklingen av en «kvinnevennlig stat» gjennom organer som likestillingsombudet (1978) og Barne- og familiedepartementet. Helga Hernes (1987) utmyntet begrepet *statsfeminisme* for å beskrive det særegne nordiske «samspill mellom kvinners mobilisering og agitering 'nedenfra', i kvinnebevegelse og -organisasjoner, og integrasjonsbestrebelse 'ovenfra', gjennom staten og i partipolitikken» (Skjeie, 2013, s. 29). Samfunnsforskningen virket både som en katalysator for og en varig ingrediens i dette statsfeministiske prosjektet.

Mer generelt inngikk deler av den norske samfunnsforskningen i et nært samspill med 1960- og 70-årenes utdanningseksplasjon, billigbokrevolusjon, venstrepopulistiske strømninger og nye sosiale bevegelser. Dens begreper og forståelsesformer spredte seg ved en slags kulturell «osmose», som Andreas Hompland har uttrykt det (Hompland, 1981).

De amerikanske sosiologene Ron Eyerman og Andrew Jamison har tatt til orde for å betrakte sosiale bevegelser som «kognitive praksiser». Bevegelsenes viktigste funksjon er å skape en slags politiske paradigmeskifter. De artikulere sin særegne historiske mening ved å forme nye «politiske verdensbilder» med tilhørende eksemplariske måter å stille og å løse politiske problemer på. (Eyerman & Jamison, 1991, s. 45 ff.).

Eyerman og Jamisons perspektiv sprang ut av deres komparative studier av nye sosiale bevegelser i USA og ulike europeiske land. Med bakgrunn i det amerikanske «nye venstre» og med utkikkspunkt fra Lunds universitet der de begge hadde lektorater, var de blant annet opp-tatt av hvordan og i hvilken grad nye sosiale bevegelser blir institusjonalisert og integrert i det etablerte politiske systemet i ulike nasjonale kontekster. Å definere sosiale bevegelser som kognitiv praksis innebar samtidig at fenomenet fikk en umiddelbar affinitet til sosiologien og andre vitenskapelige disipliner om samfunnet, og at sosiologer og andre forskere ble tillagt en potensielt strategisk rolle som *movement intellectuals*. Eyerman og Jamison skilte her mellom «klassiske» intellektuelle med en etablert eliteposisjon og såkalte «organiske» intellektuelle (Gramsci), rekruttert og skolert gjennom bevegelsen selv. Begge typene av *movement intellectuals* definerte seg i motsetning til en dominerende ekspertise, og gjennom slik «othering» utviklet bevegelsen sin særegne identitet (Eyerman & Jamison, 1991, s. 94–119).

I et slikt perspektiv kan det gi mening å betegne deler av norsk samfunnsforskning i 1960- og 70-årene som «opposisjonsvitenskap». Det kan her være av en viss interesse å påpeke at Slagstad faktisk ikke var den første til å anvende dette begrepet, selv om det definitivt var med hans verk *De nasjonale strateger* (1998) at det slo gjennom. I 1973 skrev Svein Aage Dale en artikkel i *Sosiologi i dag*, «Aksjonsforskning er opposisjonsvitenskap». Egentlig burde den ha hett «Aksjonsforskning bør være opposisjonsvitenskap», for ifølge Dale var det bare ut fra én bestemt tolkning av aksjonsforskningsbegrepet – den han selv var «tilbøyelig til å foretrekke» – at aksjonsforskning kunne sies å være opposisjonsvitenskap (Dale, 1973, s. 13).

Som eksempel på en slik aksjonsforskning trakk Dale frem Thomas Mathiesens politiske aksjonsteori i boken *Det uferdige* (1971). Denne boken må kunne sies å representere et aksjonistisk ytterpunkt i norsk samfunnsforskning. Mathiesens ideal om det uferdige som intellektuelt og politisk prinsipp handlet bokstavelig talt om å holde analysen og aksjonen i *bevegelse*. Hans utgangspunkt var at «systemet» hadde en formidabel evne til å kooptere og ufarliggjøre all motstand. For forskere som søkte radikal samfunnsendring, forelå det derfor bare to muligheter: å bli kooptert eller å opprettholde «den konkurrerende motsigelse» gjennom stadig overskridende praksis. Enten arbeidet du *for* systemet, eller du arbeidet *mot* det (Mathiesen, 1971, særlig s. 9–27).⁶ Slik fremstår Mathiesens politiske aksjonsteori som et ytterliggående eksempel på opposisjonsvitenskap – i den grad prosjektet kan betegnes som vitenskap.

6. I dette innledende essayet om det uferdige forekom forøvrig ordet *opposisjon* ni ganger i løpet av 18 sider.

Aksjonsforskeren som advokat

Det ekstreme kan likevel kaste lys over noen mer utbredte tendenser i den tidlige norske samfunnsforskningen. Nye begreper, nye måter å artikulere og angripe samfunnsmessige problemer på, bidro ikke bare til å utvikle sosiologien og andre samfunnsvitenskapelige disipliner, men samtidig til å forme nye sosiale bevegelser og ideologier. Dette gjaldt ikke minst ulike former for aksjonsforskning på vegne av sosiale grupper og lokalsamfunn som hadde svake ressurser til å øve innflytelse på de beslutningsprosesser som påvirket deres livsbetaingelser. De utgjorde ifølge Knut Dahl Jacobsen et *politisk* fattigdomsproblem i velferdsstaten fordi de manglet sterke organisasjoner eller profesjoner til å artikulere og forsvare deres interesser overfor sentrale organer eller fordi deres eksistens var mer eller mindre usynlig for mer ressurssterke grupper (Dahl Jacobsen, 1965). Til grunn for Auberts og medarbeideres første eksperimenter med aksjonsforskning i nordnorske lokalsamfunn midt på 1960-tallet lå en spontan følelse av moralsk forpliktelse til å synliggjøre marginale grupper og tale deres sak i opinionen og overfor offentlige myndigheter. Her skilte Aubert seg etter hvert tydelig fra Thomas Mathiesen, hvis aksjonsforskning skulle tjene til å skjerpe sosiale motsetninger og fremme en systemoverskridende *bevegelse* ubundet av politisk «ansvarlighet» (Thue, 2006, s. 568 ff.).

Både Aubert og Mathiesen var imidlertid etablerte forskere som opptrådte som *advokater* for marginale grupper og lokalsamfunn. Det samme gjaldt Yngvar Løchen, som søkte å utvikle aksjonsforskning til et redskap for sosialpolitisk innovasjon. Det er karakteristisk at de særlig søkte å støtte grupper med svært dårlige utsikter til å frembringe egne «organiske intellektuelle», som alkoholikere, kriminelle, uteliggere etc. Overhodet finner man få eksempler på organiske intellektuelle i den tidlige norske samfunnsforskningen. Et nokså enslig eksempel er Ottar Brox, som i boken *Hva skjer i Nord-Norge?* forsvarte rasjonaliteten i de nordnorske fiskerbøndenes tradisjonelle tilpasningsformer mot den sentralt planlagte strukturrasjonaliseringen av de nordnorske fiskeriene. Typisk nok fremstod den nordnorske kystbefolkningen hos senjaværingen Brox som robust og godt i stand til å ivareta egne interesser, mens Aubert og Løchen konsentrerte seg om grupper de oppfattet som hjelpetrequende.

Generelt er det påfallende at de deler av 1960-årenes samfunnsforskning som i størst grad kvalifiserer for betegnelsen «opposisjonsvitenskap», i dominerende grad ble drevet av forskere fra urbane og til dels akademiske middelklassefamilier, mens samfunnsforskere med en mer folkelig bakgrunn gjennomgående stort sett synes å ha vært mer opptatt av å drive «objektiv vitenskap». En nærmere kikk på samfunnsforskningens forhold til den nordnorske landsdel kan illustrere dette poenget. Nord-Norge var viktig som studieobjekt, men også som rekrutteringsmark for den nye samfunnsforskningen. Når «periferiens» problemstillinger ble tatt opp, var det helst varianter av nordnorsk utkant som ble studert. For eksempel ble Aubert ledet inn i aksjonsforskning gjennom studier av fattige nordnorske lokalsamfunn som Helgøy i Nord-Troms, Tysfjord i Nordland og Polmak i indre Finnmark. Samtidig kom påfallende mange av samfunnsforskningens pionerer nordfra: Stein Rokkan vokste opp i Lofoten og senere i Narvik, Henry Valen i Vesterålen, Ottar Brox på Senja, Ørjar Øyen i Brønnøy. Men med unntak av Brox var ikke disse engasjert i opposisjonsvitenskap og kan ikke kalles organiske intellektuelle. Da samfunnsvitenskapen ved det nye Universitetet i Tromsø ble planlagt og utbygd fra 1972, fikk den derimot en utpreget «opposisjonsvitenskapelig» profil med vekt på regional relevans og utvikling av «motekspertise» til forsvar for landsdelens interesser.⁷ De som formulerte dette programmet, var imidlertid ikke samfunnsforskere nordfra, men aktører med nærhet til aksjonsforskning og ISF, som Aubert, Løchen og Dahl Jacobsen. Til sammenlikning ble samfunnsfagene i Bergen bygd ut

primært med tanke på den sentrale forvaltningens og den internasjonale vitenskapens kompetansebehov – under Rokkans strategiske ledelse.⁸

Samfunnsforskningens refleksivitet

Både bredden i samfunnsforskningens temaer og stilarter, slik den kom til uttrykk i *TfS*, og det relative fraværet av «organiske intellektuelle» i pionergenerasjonen, peker i retning av at det opposisjonsvitenskapelige perspektivet som er presentert ovenfor, blir for smalt som en samlende karakteristikk av 1960- og 70-årenes norske samfunnsforskning. For å fange inn mangfoldet og nyansene i samfunnsforskningens praksisorienteringer er det behov for et smidigere begrepsapparat enn den enkle dikotomien mellom opposisjons- og styringsvitenskap. Mitt tentative forslag er å operere med et begrep om *refleksivitet* som kunne brukes til å analysere et bredt spekter av mulige og reelle koplinger mellom samfunnsforskning og samfunnsstyring. Å bruke samfunnsforskningen til å evaluere offentlig politikk, slik Paul F. Lazarsfeld tok til orde for da han som den første av en lang rekke amerikanske sosiologer besøkte Oslo i 1948 og satte i gang et prøveprosjekt om psykologiske og sosiologiske implikasjoner av makroøkonomisk planlegging i Norge (Thue, 2006, s. 251–294), innebærer en forholdsvis enkel form for refleksivitet, der forskningens resultater «mates» tilbake i den politiske og administrative prosess og bidrar til å justere kursen. Samfunnsforskning kan også utøve en kognitiv modellmakt som gir «innganger» til og instrumenter for styring, som da sosialøkonomien muliggjorde og strukturerte makroøkonomisk planlegging etter krigen (Lie, 1995; Slagstad, 1998). Mer komplisert blir det når forskningen lanserer nye begreper og tenkemåter som tas opp i den politiske prosess og i *samfunnet*, slik at samfunnsforskningens definisjon av situasjonen (Parsons) påvirker både politikken og «objektets» virkelighetsforståelse. I praksis vil ofte forskning, politikk og objekt gjensidig påvirke hverandre, slik at refleksiviteten får karakter av en *dobbel hermeneutikk*. Når vi også tar hensyn til at virkelighetsbeskrivelser kan være «verdiimpregnerte», er det klart at forholdet mellom samfunnsforskning, politikk og samfunn kan være ytterst krevende å utrede.

Dette analytiske rammeverket har en viss likhet med Slagstads dikotomi for så vidt som de førstnevnte, «enklere» former for refleksivitet synes å karakterisere «styringsvitenskapen», mens de sistnevnte er mer typiske for «opposisjonsvitenskapen». Men ulike former for refleksivitet er prinsipielt forenlige med helt ulike praktisk-politiske orienteringer, samtidig som overgangene mellom dem ikke er skarpe, men åpne og flytende.

Med utgangspunkt i dette skjemaet kunne man ha gjennomført en analyse av ulike typer av praksisrelasjoner i norsk samfunnsforskning over tid, for eksempel ved å gå gjennom de seksti årgangene av *TfS*. Noe slikt vil imidlertid fullstendig sprengte rammene for denne artikkelen. Isteden vil jeg drøfte om programmet som lå til grunn for *TfS*, og den forskningsstil som forbindes med 1960-årenes «gullaldersosiologi», lar seg fortolke på andre måter enn som «opposisjonsvitenskap» koplet til nye sosiale bevegelser og ideologier.

7. Sentrale arkitekter for utbyggingsplanen var Vilhelm Aubert, Yngvar Løchen og Knut Dahl Jacobsen, som langt på vei projiserte sine fagpolitiske drømmer fra ISF på det blanke lerretet i nord.

8. Rokkan fikk blant annet gjennomslag for sin idé om å dele statsvitenskapen i fagene sammenliknende politikk og offentlig administrasjon. Det førstnevnte faget ble bygd opp omkring Rokkans politiske sosiologi som en relativt eksklusiv forskningsdisiplin; det andre ble bygd opp av Knut Dahl Jacobsen og tok sikte på å utdanne byråkrater og reformatorer til sentralforvaltningen og den øvrige offentlige sektor.

Juristen som rollemodell: farsopprøret og arven

Slagstad har hevdet at den norske «sosiologiske opposisjonsvitenskapen» delte et grunnmotiv med den klassiske sosiologien som den på grunn av sin fjernhet til fagets europeiske røtter ikke helt gjenkjente som sitt eget: forsvaret for det sivile samfunnet og dets moraldannelse som en motvekt mot så vel markedsliberalisme som statsteknokrati (Slagstad, 1998, s. 464). Slik er det absolutt mulig å se 1960-årenes norske samfunnsforskning, og Auberts åpningsord i første nummer av *TfS* byr seg frem som ett av mange relevante belegg. Jeg vil imidlertid hevde at samfunnsforskningen alt i utgangspunktet ble stående i et tettere og mer tillitsfullt forhold til staten enn dette perspektivet får frem.

Også her fremstår Vilhelm Aubert som en toneangivende lederskikkelse, en eksponent for holdninger med betydelig utbredelse i miljøet. I enquêten «Norsk samfunnsforskning foran 1970-årene», som *TfS* presenterte i forbindelse med sitt tiårsjubileum i 1969, markerte han tydelig avstand til den form for «opposisjonsvitenskap» som blant andre Mathiesen og de nymarxistiske sosiologistudentene nå var begynt å ta til orde for. Norsk samfunnsforskning hadde så langt vært reformistisk, fremholdt Aubert, idet man hadde gått ut fra at «det bestående samfunn ikke er mer råttent enn at det går an å være medarbeider i det» (Aubert, 1969, s. 58). Forskningen hadde vært *kritisk*, i en viss forstand «opposisjonell», og Aubert hadde helt siden 1950 vært på vakt mot faren for at dens potensial til å utfordre etablerte maktforhold og konvensjonelle tenkemåter ville tørke ut dersom den ble for umiddelbart nytteorientert. Men i motsetning til hva Mathiesen etter hvert kom til å hevde, mente ikke pionergenerasjonen at det forelå en absolutt motsetning mellom å arbeide *mot* «systemet» og å arbeide *for* det. Snarere forestilte Aubert og hans samtidige seg at en kritisk, relativt autonom samfunnsforskning i det lange løp ville danne et mer solid utgangspunkt for sosiale reformer enn en anvendt «nyttevitenskap». Til grunn for denne antakelsen lå en idé med stor utbredelse i den tidlige etterkrigstiden: at anvendt forskning og innovasjon hvilte på grunnforskningen. I 1960-årene artikulerte imidlertid Aubert en stadig skarpere kritikk av sosiologiens tendens til å isolere seg i en eksklusiv, abstrakt-teoretisk diskurs. Karakteristisk er hans utsagn i artikkelen «Om metoder og teori i sosiologien» (1969): «Hvis en vitenskap ikke i ganske stor utstrekning får sine problemer utenfra, fra kilder utenfor selve forskningsmiljøet, er det fare på ferde. Sosiologien, og især de grener av den som i profesjonelle kretser har vært ansett som de mest avanserte, er sterkt utsatt for denne faren.» (Aubert, 1985, s. 194 f.) Dette prinsippet var formulert i bevisst motsetning til situasjonen i naturvitenskapene, der bare det indre fagfelleskapet var i stand til å identifisere fruktbare forskningsproblemer. Da Aubert i 1965 tok til orde for å ta den norske velferdsstaten som utgangspunkt for en «totalsamfunnsanalyse», presiserte han at denne ikke skulle baseres på en abstrakt sosiologisk teori, men på en «common sense oppfatning av samfunnet» som åpnet for «praktisk handling».⁹

Man kunne se dette tilsynelatende omslaget hos Aubert og det miljøet han var del av som en tidstypisk dreining fra en «mode 1»- til en «mode-2»-aktig forståelse av forholdet mellom teori og praksis i samfunnsforskningen (Gibbons et al., 1994). Jeg vil imidlertid foreslå en litt annen tolkning: at Auberts grunnholdning til samfunnsforskningens oppgave i samfunnet var formet av hans ambivalente, men nære forhold til jussen og juristene. Denne affiniteten til jussen var nok særlig sterk hos Aubert, men preget samtidig den nye samfunnsforskningen som prosjekt. Litt tilspisset kunne man si at det eksisterte to ulike «paradigmatiske» samfunnsvitenskaper i Norge i 1945: rettsvitenskapen, som hadde lange tradisjoner som «styringsvitenskap», og sosialøkonomien, som nok hadde røtter langt til-

9. Aubert, Totalsamfunnsanalyse (1965).

bake, men som i 1945 fremstod med en helt ny, «hard» teknologi for makroøkonomisk styring. Sosialøkonomien under Ragnar Frisch holdt til ved Det juridiske fakultet og trivdes godt der – neppe på grunn av noe dypt vitenskapelig fellesskap med juristene, men snarere på grunn av den felles orienteringen mot statsmaktene og sentralforvaltningen. Også statsvitenskapen fikk hus ved Det juridiske fakultet, mens magistergraden i faget ble administrert av HF. Sist, men ikke minst fikk ISF i utgangspunktet en sterkere kopling til Institutt for kriminologi og strafferett og Institutt for retts sosiologi og forvaltningslære (sistnevnte styrt av Torstein Eckhoff og Vilhelm Aubert i fellesskap) enn til Instituttet for sosiologi under Det historisk-filosofiske fakultet. Forholdet til juristene og deres fakultet var altså institusjonelt befestet.

Aubert hadde i dobbel forstand sin bakgrunn i jussen: Han var blitt ført til Næss og filosofien fra jusstudiet og artikulerte som 21-åring en radikal rettsrealistisk kritikk av rettsdogmatikken i *Tidsskrift for rettsvitenskap* (Aubert, 1943). Samtidig tilhørte han «en gammel embetsmannsfamilie som talte flere betydelige jurister før ham selv», og utviklet sin egen faglige identitet og rolleforståelse i en vedvarende frastøting/tiltrekning til jussen (Østerberg, 1985). I en rekke arbeider påviste Aubert rettens latente funksjoner, iboende konservative tendens og ineffektivitet som sosialt reformverktøy under et styre som søkte å endre maktforholdet mellom samfunnsklassene (Aubert, 1948, 1950, 1952; Aubert & Sveri, 1952; Aubert, 1954). Denne kritikken bidro til å begrunne samfunnsforskningen som en alternativ teoretisk og praktisk tilnærming til samfunnslivet. Men samtidig kom Aubert tidlig til å oppgi tanken på å *omforme* jussen til en atferdsvitenskap i erkjennelse av at retten hadde funksjoner som var avgjørende for samfunnets integrasjon: Den la grunnlaget for nødvendig tillit i sosialt liv og la normer om rettferdighet og forutsigbarhet til grunn for sanksjoneringen av sosialt avvik i motsetning til så vel «progressive» behandlingssideologier som de rent instrumentelt begrunnede inngrep i samfunnslivet (Aubert & Messinger, 1958; Aubert & Mathiesen, 1962). Mer allment kunne man si at juristene i deres ulike roller som dommere, advokater, offentlige saksbehandlere osv. opptrådte som *formidlere mellom stat og samfunn*, blant annet ved å tolke lover og forskrifter i lys av den såkalte «alminnelige rettsoppfatning» med tanke på utfallet i en konkret sosial konfliktsituasjon. I tillegg virket jussen integrerende ved at en samfunnselite som ivaretok en rekke ulike nøkkelfunksjoner både i offentlig og privat sektor, delte noen kognitive og normative grunnholdninger i kraft av felles utdanning og sosialisering (Aubert, 1964, s. 306 f.; Aubert, 1969b, s. 118 f.).

Auberts gradvis økende anerkjennelse av jussens sosiale nødvendighet hadde sitt motstykke i hans ambivalente tilnærming til juristen som akademisk rollemodell. Han identifiserte seg med «Arbeiderpartiets samfunnsomformende prosjekt» og formulerte som retts-sosiolog en «sosialradikal legalreformisme» i tradisjonen fra Johan Castberg, skriver Slagstad (Slagstad, 2011, s. 331, 338). At Auberts intellektuelle identitet var preget av hans bakgrunn i jussen, har også Dag Østerberg understreket: Mye ved hans holdning kunne «synes beslektet med den man finner hos vidsynte, praktisk eller pragmatisk innstilte konservative» (Østerberg, 1988, s. 23). Isteden ble han etter eget utsagn «en slags sosialist», vedvarende opptatt av sosial ulikhet og med en sterk opplevelse av at hans egen privilegerte klassetilhørighet forpliktet ham til å tale de svakes sak. Østerberg øynet her en viss parallell til Weber: Begge utgikk fra borgerskapet, begynte i jussen og orienterte seg deretter mot samfunnsvitenskapene. Viktige deler av Auberts verk, ikke minst hans studier av juristenes rolle i norsk samfunnsstruktur, artet seg «som en slags selvrefleksjon, gjennom å fordype seg i sin klasse og dens kultur og forhistorie» (Østerberg, 1988, 32). Jeg vil føye til at Aubert i sin selvforståelse som kritisk-uavhengig og *samtidig* samfunnsansvarlig sosiolog oppviste en latent affinitet til juristrollen. Når han i flere sammenhenger påtok seg rollen som advo-

kat for marginale grupper, var det ikke for å unnsi seg sin tilhørighet til en akademisk elite. Snarere vil jeg tolke det som uttrykk for en *noblesse oblige*-holdning med klar affinitet til jussen og embetsstandens gamle kultur.¹⁰

Et slikt perspektiv stiller noen av de «opposisjonsvitenskapelige» trekkene ved 1960-årenes samfunnsforskning i delvis nytt lys. Liksom jussen måtte stå i forbindelse med den alminnelige rettsbevissthet for å kunne fungere som en formidlende instans mellom stat og samfunn måtte sosiologien i Auberts øyne være inngrep med den «alminnelige samfunnsbevissthet» for å kunne innta en slags translatørrolle mellom forvaltningen av en stadig mer allestedsnærværende velferdsstat og menneskenes faktiske livsbetingelser i deres konkrete sosiale miljøer, lokalsamfunn, nettverk eller grupper. Å skape et mer erfaringsnært språk om det sosiale, og å løfte frem «det skjulte samfunn» som de styrende ikke så, hadde et «opposisjonelt» potensial, men handlet samtidig om å utvide definisjonen av velferdsstaten og å konstituere dets objekt, samfunnet, på en fyldigere måte. Litt spissformulert kunne man si at det også dreide seg om å frembringe en ny type statlig styringselite med et videre og dyper blikk på samfunnet enn de gamle juristene og de nye sosialøkonomene.

Samfunnsforskningen som «stats-vitenskap»

At samfunnsforskningen på et tidlig tidspunkt utviklet en nærere identifikasjon med staten enn tesen om opposisjonsvitenskapen skulle tilsi, hadde imidlertid også mer strukturelle årsaker. I den grad hensikten med *TfS* var å fremme en «humanistisk» samfunnsforskning som skulle gjøre en forskjell ved å påvirke og danne et allment publikum, stod prosjektet i en latent motsetning til måtene samfunnsvitenskapene faktisk ble integrert i det norske samfunnet på gjennom de ekspansive 1960- og 70-årene. Til forskjell fra de humanistiske fagene, som fremfor noen andre universitetsfag hadde tradisjon for å formidle kunnskap til allmennheten, fikk de norske samfunnsvitenskapelige fakultetene aldri noen sterk, identitetsskapende kopling til skolen. Riktignok fikk både grunnskolen og den videregående skolen et større innslag av samfunnsfag fra 1970-årene, og etter hvert hadde mange adjunker og lektorer et samfunnsvitenskapelig grunn- eller mellomfag i sin fagkrets. Likevel ble skolen ikke noe viktig ledd i de ekspansive samfunnsvitenskapenes profesjonelle strategier – med naturlig unntak av pedagogikken. Isteden avgav de sine kandidater til offentlig forvaltning og en særnorsk omfattende sektor for anvendt samfunnsforskning samt kvalifiserte et betydelig antall til nyopprettede stillinger ved universiteter og høyskoler.

Dermed kom de i praksis til å bli tilbøyelige til å betrakte staten som det «midtpunkt» som mottar, bearbeider og løser samfunnets problemer. Da *TfS* i 1969 inviterte til et symposium om første utgave av verket *Det norske samfunn*, påpekte Sverre Lysgaard at minst halvparten av bokens kapitler «så noenlunde kan henføres til departementale beslutningsområder». Kunne «de departementale oppdelinger som etter hvert har utviklet seg, oppfattes som meningsfulle sosiologiske dimensjoner i et samfunn»? Lysgaard stilte seg ikke helt avvisende til denne muligheten: «Den offentlige administrasjon er jo det punkt i systemet hvor tråder samles, og måten trådene knipper seg på er naturligvis ikke tilfeldig.» Likevel etterlyste han et tydeligere *sosiologisk* samfunnsbegrep, forankret i en «utredning av forskjellen mellom, og spenningen mellom, 'stat' og 'samfunn'» (Lysgaard, 1969, s. 99 f.).

10. Dette synspunktet har likhetstrekk med Trygve Bulls perspektiv på *Mot Dag* og motdagistene. Når så mange av dem stammet fra gamle embetsmannslekter, hevdet Bull, var det ikke primært uttrykk for at de gjorde opprør mot sitt opphav, men snarere at de opplevde en kontrast mellom sine nedarvede sosiale og kulturelle idealer og samtidens utemmede kapitalisme (Bull, 1955, s. 64, 83).

Lysgaards refleksjon kan leses som en bekreftelse på en kritisk sosiologisk ønske om å studere *samfunnet* på armlengdes avstand fra staten, men også som en erkjennelse av at sosiologene i praksis tenderte mot å studere samfunnet gjennom velferdsstatens forvaltningsmessige kategorier. Den problemorienterte empirismen, med dens oppdeling av sosiologien i en rekke bindestreks-disipliner, la til rette for samfunnsforskningens integrasjon i hver sine «segmenter» av staten. Den spesielle norske modellen for forskningsfinansiering, der hvert departement betaler for forskning innenfor sin sektor («sektorprinsippet»), forsterket dette mønsteret og la viktige føringer for utviklingen av den anvendte samfunnsvitenskapelige instituttsektoren. I motsetning til sosialøkonomene kom ikke samfunnsforskere til å erobre én strategisk «kommandohøyde» i staten, men spredte seg utover ulike sektorer, med en viss konsentrasjon omkring sosialpolitikk, barne-, likestillings- og familiepolitikk, arbeidsmarkeds- og inkluderingspolitikk. 1970-årenes radikale visjoner om å gjøre sosialpolitikken til det koordinerende sentrum i velferdsstaten, en ambisjon særlig Yngvar Løchen artikulerte innenfor samfunnsforskningstiljøet og som vakte en viss gjenklang i Arbeiderpartiet, ble snart oppgitt under endrede økonomiske og ideologiske konjunkturer.

Om samfunnsforskningen har blitt integrert i velferdsstaten gjennom diffusjon, kan det samme ikke med like stor rett sies om dens integrasjon i *samfunnet*. Jeg har i noen tidligere arbeider karakterisert norsk humaniora frem til 1970-årene som en slags «lærdomskultur i diaspora» i det norske samfunnet: Lektorer, museumsfolk og andre filologer satt spredt rundt i bygd og by, formidlet sine kunnskaper og verdier og virket ofte som en slags «organiske intellektuelle» i sine lokalsamfunn (Thue, 1996, s. 463 ff; Thue & Helsvig, 2011, s. 115 ff., 298 ff.). Til sammenlikning ble de samfunnsvitenskapelige kandidatene i langt høyere grad konsentrert i det sentrale østlandsområdet med en viss fortetning i de øvrige universitetsbyene. Det er i denne sammenheng interessant å notere seg at de vestlandske motkulturene, som spilte en viktig rolle både som planteskole, publikum og objekt for filologiske fag som nordisk, etnologi, folkloristikk og historie, var praktisk talt fraværende som rekrutteringsmark for samfunnsforskningen i pionerfasen.¹¹ Nynorsk forekom således ikke som publiseringsspråk i *TfS* før i 1972, og senere bare sporadisk. De få forskerne som skrev på nynorsk, var forøvrig i liten grad talsmenn for noe motkulturelt blick på det norske samfunnet.¹²

Også på denne måten viste samfunnsforskningen seg å være mer i slett med jussen enn med humaniora: De sentrale, premissgivende institusjonene befant seg i stor grad i Oslo. Selv om universitetene i Bergen og Tromsø etter hvert fikk sine egne juridiske fakulteter, forble Oslo landets definitive juridiske hovedstad. Noe liknende kan, om enn med visse forbehold, sies om de samfunnsvitenskapelige fakultetene: Riktignok er det blitt utviklet samfunnsvitenskapelige miljøer utenfor Oslo – især i Bergen – som i perioder har stått kvalitativt fullt på høyde med eller over det vitenskapelige nivået ved Universitetet i Oslo. Men hovedstaden har tilbudt det uten sammenlikning største og mest attraktive arbeidsmarkedet, og samfunnsvitenskapene ved UiO har hatt tilgang til et institusjonelt omland som har gitt dem en privilegert stilling nasjonalt.

Nettverkene av personer og kompetanse som strekker seg mellom universitetsinstitutter, anvendte samfunnsforskningsinstitutter, sentralforvaltning og organisasjoner, gir en nøk-

11. Sosialpsykologen Ragnar Rommetveit er imidlertid et unntak; han kom til psykologistudiet i Oslo fra den kristne Stord lærarskule og skrev sin magisteravhandling om «Ungdom og religiøs tru» – trolig mer ut fra et ønske om å frigjøre seg fra sin bakgrunn enn for å dyrke den.

12. De fleste av disse kom fra det nyetablerte faget offentlig administrasjon (senere administrasjons- og organisasjonsvitenskap) ved Universitetet i Bergen.

kel til å forstå samfunnsforskningens integrasjon i velferdsstaten. Et hovedfunn i en antologi om norsk velferdsforskning fra 2009 var at velferdsforskningen sjelden ble anvendt i politikkkutforming, men at velferdsforskere ble det. Departementene «gir i hovedsak oppdrag til forskere som de kjenner godt og stoler på at leverer det som forventes. Dessuten er segmenteringen framtreddende i den forstand at hvert departement har forbindelser til forskere med lik profesjonsbakgrunn» (Nuland, Tranøy & Christensen (red.), 2009, s. 58).

Samfunnsforskning som velferdsstatens *lingua franca*?

Ifølge Aubert virket jussen integrerende og tillitsskapende i samfunnet blant annet ved at en samfunnselite som ivaretok en rekke ulike nøkkelfunksjoner både i offentlig og privat sektor, delte noen kognitive og normative grunnholdninger i kraft av felles utdanning og sosialisering. I lys av det foregående kan dette synspunktet i dag langt på vei overføres til samfunnsforskningen: Den bidrar til å integrere forskning, forvaltning og politikk ikke minst ved at aktører i de ulike sektorene deler samfunnsvitenskapelige språk, tenkemåter, problemstillinger, kanskje også verdier. Her utfolder det seg kompliserte former for refleksivitet som i mange tilfeller får karakter av en dobbel hermeneutikk der forskningen og dens objekt gjensidig definerer og omdefinerer hverandre.

Sammenliknet med jussen har samfunnsforskningen imidlertid visse begrensninger som kilde til integrasjon og tillit i samfunnet. For det første er samfunnsforskning og samfunnsvitene, med delvis unntak av økonomiske fag, i stor grad konsentrert i offentlig sektor og bidrar derved i mindre grad til å bygge tillit mellom denne sektoren og næringslivet. For det andre mangler samfunnsforskningen jussens klare og bredt aksepterte samfunnsmandat, konstitusjonelt nedfelt i skillet mellom den lovgivende, den utøvende og den dømmende makt. Selv om det har vært gjort mange forsøk på å trekke klare grenser mellom samfunnsforskning og politikk, blant annet gjennom varianter av den weberske verdifrihetslæren, har det vist seg vanskelig å kvitte seg med enhver velbegrunnet mistanke om at samfunnsforskning også målbærer visse verdier og samfunnsbilder som verken blir validert empirisk eller forankret i en demokratisk opinion. Slik er den sårbar for anklager om å fremme visse «ideologier» under dekke av å drive vitenskap, for eksempel i form av såkalt statsfeminisme. Å se staten som et redskap for å motvirke sosial ulikhet, frembringe ønskede og motvirke uønskede holdninger i befolkningen synes å være en nokså utbredt refleks blant norske sosiologer. Ikke alle slutter opp om en slik mild statspaternalisme verken hva form eller innhold angår. Dermed utløses lett mistanker om at samfunnsforskere har «erobret» bestemte segmenter av velferdsstaten for sine ideologiske formål.

Nettopp i et slikt perspektiv har det sin uomtvistelige verdi at samfunnsforskningen fortsatt har et samlende tidsskrift skrevet på norsk for et bredere publikum enn bare fagfellesskapet. En samfunnsforskning som vil legge premisser for politikk og samfunnsstyring, bør fortsatt henvende seg *også* til den «opplyste allmennhet». Om denne delvis er blitt en fiksjon, representerer den ikke desto mindre en regulativ idé som intet sivilisert samfunn, og ingen humanistisk orientert vitenskap, ustraffet kan kvitte seg med (Solstad, 2001). I denne begrensede forstand bør norsk samfunnsforskning fortsatt være opposisjonsvitenskap.

Referanser

- Abbott, Andrew D. (1988). *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago, Ill: The University of Chicago Press.
- Aubert, Vilhelm (1943). Om rettsvitenskapens logiske grunnlag. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 52(2), 174–200.
- Aubert, Vilhelm (1948). Noen problemområder i rettssosiologien. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 61(5), 432–465.
- Aubert, Vilhelm (1950). *Priskontroll og rasjonering. En retts sosiologisk forstudie*. Oslo: Skrivemaskinstua.
- Aubert, Vilhelm (1952). White-collar crime and social structure. *American Journal of Sociology* 58(3), 263–271. DOI: <https://doi.org/10.1086/221148>
- Aubert, Vilhelm (1954). *Om straffens sosiale funksjon*. Doktoravhandling. Oslo: Akademisk forlag.
- Aubert, Vilhelm (1958). Legal justice and mental health. *Psychiatry*, 21(2), 101–113. DOI: <https://doi.org/10.1080/00332747.1958.11023119>
- Aubert, Vilhelm (1964). Norske jurister. En yrkesgruppe gjennom 150 år. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 77, 300–320.
- Aubert, Vilhelm (1969). Bidrag til enquêten «Norsk samfunnsforskning foran 1970-årene». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 10(1), 57–60.
- Aubert, Vilhelm (1969b). Profesjonsutvikling og beslutningsmodeller. Noen trekk av juristenes historie og sosiale funksjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 10(2), 115–133.
- Aubert, Vilhelm (1985). Om metoder og teori i sosiologien. I Vilhelm Aubert, *Det skjulte samfunn* (s. 192–224). Oslo: Universitetsforlaget.
- Aubert, Vilhelm & Sheldon Messinger (1958). The criminal and the sick. *Inquiry*, 1, 137–160
- Aubert, Vilhelm & Thomas Mathiesen (1962). Forbrytelse og sykdom. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 3(2), 169–192.
- Aubert, Vilhelm, Torstein Eckhoff & Knut Sveri (1952). *En lov i søkelyset. Sosialpsykologisk undersøkelse av den norske hushjelplov*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bull, Trygve (1955). *Mot Dag og Erling Falk*. Oslo: J. W. Cappelens forlag.
- Dale, Svein Aage (1973). Aksjonsforskning er opposisjonsvitenskap. *Sosiologi i dag*, 3(3).
- Eyerman, Ron & Andrew Jamison (red.) (1991). *Social Movements: A Cognitive Approach*. University Park, PN: The Pennsylvania State University Press.
- Galtung, Johan (1962). To årganger av *Tidsskrift for samfunnsforskning* – noen metodiske problemer [stensil]. Marrakech.
- Gibbons, Michael, Camille Limoges, Helga Nowotny, Simon Schwartzman, Peter Seot & Martin Trow (1994). *The New Production of Knowledge*. London: Sage.
- Hernes, Helga Maria (1987). *Welfare State and Woman Power: Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hompland, Andreas (1981). Norsk sosiologi frå osmose til vakuum. *Sosiolognytt*, 5, 15–20.
- Jacobsen, Knut Dahl (1965). Informasjonstilgang og likebehandling i den offentlige virksomhet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 6(2), 147–160.
- Lie, Einar (1995). *Ambisjon og tradisjon. Finansdepartementet 1945–65*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindblad, Sven (2010). «Å mestre samfunnet begrepsmessig må bli en hovedoppgave». De første årene med *Tidsskrift for samfunnsforskning*. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 51(1), 151–162.
- Løchen, Yngvar (1965). *Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lysgaard, Sverre (1969). Bidrag til symposiet «Det norske samfunn». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 10(1), 98–101.
- Mathiesen, Thomas (1971). *Det uferdige: Bidrag til politisk aksjonsteori*. Oslo: Pax.
- Nuland, Bjørn Richard, Bent Sofus Tranøy & Johan Christensen (red.) (2009). *Hjernen er alene. Institusjonalisering, kvalitet og relevans i norsk velferdsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Research Council of Norway (2010). *Sociological Research in Norway. An Evaluation*. Oslo: NFR.
- Skjeie, Hege (2013). Hva var statsfeminisme? I Beret Bråten & Cecilie Thun (red.), *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge* (s. 29–43). Oslo: Akademia.
- Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax forlag.

- Slagstad, Rune (2011). Styringsvitenskap – ånden som går . I Slagstad, *Rettenns ironi: Studier i juss og politikk* (s. 324–352). Oslo: Pax forlag.
- Solstad, Dag (2001). Om meddelelsens problem 1. I Solstad, *14 artikler på 12 år + 3 essays* (s. 187–206). Oslo: Forlaget Oktober.
- Thue, Fredrik W. (1996). Det humanistiske fagfeltets historie. I i A. Forland et al., *Universitetet i Bergens historie*, bd. 2 (s. 434–579). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Thue, Fredrik W. (1997). *Empirisme og demokrati. Norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thue, Fredrik W. (2006). *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918–1970*. Doktoravhandling. Oslo: Unipub.
- Thue, Fredrik W. & Kim G. Helsvig (2011). *Universitetet i Oslo 1945–1975: Den store transformasjonen*. Bind 5 i J.P. Collett (red). *Universitetet i Oslos historie*. Oslo: Unipub.
- Torgersen, Ulf (1960). Høyesteretts rolle i norsk politikk. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1(1), 94–104.
- Torgersen, Ulf (1961). Universitetet og politikken. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2(1), 17–36.
- Torgersen, Ulf (1963). Lederskiktet innenfor næringslivet: kontinuitet eller fornyelse. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 4(1), 43–56.
- Traavik, Kim (1971). Ti årganger av Tidsskrift for samfunnsforskning. En innholdsanalyse. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 12(1), 71–82.
- Østerberg, Dag (1988). Vilhelm Aubert: Politikken og samfunnsforskningen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 5(4), 23–34.
- Ås, Dagfinn (red.) (1962). *Twelve Years of Social Science Research. Institute for Social Research 1950–1962*. Oslo: Norwegian University Press.